

**TRABZON VE YÖRESİ AĞIZLARINA DİVANÜ LÜGÂTİ'T TÜRK
VE KUTADGU BİLİĞ'DEN TANIKLAMALAR***

**TRABZON AND REGIONAL DIALECTS WITNESSING FROM
DİVANÜ LÜGÂTİ'T TÜRK AND KUTADGU BİLİĞ**

Ahmet DİNÇ**

Özet

Bu çalışmada, ilk Türk lehçeleri sözlüğü *Dîvânü Lügâti 'it-Türk* ve İslami dönem Türk edebiyatının ilk ve en çok söz varlığı barındıran eseri olan *Kutadgu Bilig*'den hareketle sınırlı verisi ile Trabzon ve yöresi ağızlarının söz varlıkları incelenmiş, bu eserlerin Trabzon ve yöresi ağızlarındaki izleri takip edilerek tanıklanmış, böylece ortak kültür mirasına katkı sunmaya çalışılmıştır. Yaklaşık bin yıl önce yazılan Türkçenin bu iki şaheserinin söz varlıkları, Trabzon ve yöresindeki söz varlığıyla karşılaştırılmış, tarihî ve coğrafi değişime ve mekân farklılığına rağmen söz varlığı yönünden birçok ortaklık tespit edilmiştir. Böylelikle bin yıllık süreçte, coğrafi ve kültürel değişiklikler nispetinde devamlılık ve ortaklıklar aranmıştır.

Trabzon ili ağızlarında tespit edilen söz varlığı malzemesi için Necati Demir'in üç cilt olarak basılan *Trabzon ve Yöresi Ağızları* adlı kitabının sözlük bölümü başta olmak üzere *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan Trabzon ve yöresine ait sözcükler, İren Ertem'in *Trabzon Çepni Ağzı* ve Meligül Günaydın'ın *Trabzon/Tonya Ağızları Örneğinde İşlevsel Bir Ağzı Sözlüğü Oluşturma Denemesi* adlı yüksek lisans tezleri ile yazarın yöre ağzına ilişkin kendi derlemeleri (YKD) temel başvuru kaynaklarıdır. *Kutadgu Bilig* için Arat, *Dîvânü Lügâti 'it-Türk* için ise Ercilasun-Akkoyunlu'nun dizinleri tercih edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Söz varlığı, *Dîvânü Lügâti 'it-Türk*, *Kutadgu Bilig*, Trabzon ve yöresi ağızları

Abstract

In this study, based on *Dîvânü Lügâti 'it-Türk*, the first dictionary of Turkish dialects, and *Kutadgu Bilig*, the first and most vocabulary-rich work of Islamic period Turkish literature, the traces of the vocabulary of these works in the dialects of Trabzon and its region were followed and witnessed with limited data, thus trying to contribute to the common cultural heritage. The vocabulary of these two masterpieces of Turkish

* Araştırma Makalesi: **Geliş tarihi:** 14.07.2023 **Kabul tarihi:** 17.10.2023

Kaynak gösterilme: DİNÇ, A (2023): Trabzon ve Yöresi Ağızlarına Divanü Lügâti't Türk ve Kutadgu Bilig'den Tanıklamalar, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 15 /3, s. 15-32.

** Dr., Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Kocaeli / TÜRKİYE udeba61@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-5148-4776>

written about a thousand years ago was compared with the vocabulary of Trabzon and its region, and despite the historical and geographical changes and spatial differences, many commonalities were identified in terms of vocabulary. Thus, continuity and commonalities have been sought in the thousand-year process in proportion to geographical and cultural changes.

For the vocabulary material identified in Trabzon province and its dialects, the main sources of reference are the dictionary section of Necati Demir's book *Trabzon and Region Dialects Dictionary* published in three volumes, the words belonging to Trabzon and its region in the Compilation Dictionary, İren Ertem's *Trabzon Çepni Dialect* and Meligül Günaydın's *Trabzon/Tonya Dialects A Functional Dialect Dictionary Creation Attempt* master's theses and the author's own compilations of the local dialects (YKD). The indexes of Arat for *Kutadgu Bilig* and Ercilasun-Akkoyunlu for *Dîvânü Lügâti't-Türk* were preferred.

Keywords: *Vocabulary, Dîvânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Trabzon and region dialects*

Giriş

Tabiatın bir parçası olan insanı tabiatın başka varlıklarından ayıran başlıca özellik, başka yer ve zamanlara ait bilgi birikimine, yani “tarihe” sahip olmasıdır. Başka varlıklar gibi insanı bugünden buradan ayırıp geçmişe geleceğe veya başka mekânlara götüren ise “dildir” (Karaağaç, 2017, s.315).

İnsanın beden olarak varlığı dünyanın her yerinde vücut bulabilir fakat insanı insan yapan asli unsur olarak ana dili, insanın ana yurdunu da teşekkül eder. Tarih, bu olguyu destekleyen olaylar silsilesi ile doludur. Öyle ki ana dillerinde yaşayan topluluklar, dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar orayı kolaylıkla yurt hâline getirip hâkim konuma kavuşmuştur. Aksi durumda ise ana dilini dolayısıyla kendi benliklerini kaybeden topluluklar tarih sahnesinden silinip gitmiştir. Bir yeri yurt hâline getirip orada kalıcı olmak için temel şart, bu yeni yurda belirleyici kültürün yani fetheden topluluğun temsilcileri olarak “ana”ları da beraberinde getirmektir. Bu şartın gerçekleşmemesi hâlinde işgal edilen topraklarda belirleyici kültürün sahibi toplumlar kaybolur (Karaağaç, 2017, s.318). Bloomfield bu durumu, “*Alt katman dili hayatta kalıp üst katman dili unutulabilir. Eğer fetihler çok sayıda değilse özellikle de yanlarında kadınları getirmemişlerse, bu sonuç hep mümkündür.*” ifadesiyle açıklar (1984, s.463).

Bugün yaşayan dillerin en yaşlılarından biri olarak mekânca çok geniş bir coğrafyada, nüfus yoğunluğu Türkistan, Hazar çevresi ve Anadolu ekseninde olmakla birlikte yaklaşık 6-7 milyon kilometrekareyi kapsayan Türk dili; tarihi seyrinde Sibirya’dan Doğu Avrupa’ya, Orta Asya’dan Orta Akdeniz’e kadar yaklaşık 11 milyon kilometrekarelik bir coğrafyaya yayılmıştır (Öztekten, 2004, s.5-20). Türkler, bu coğrafî yayılımında yukarıdaki paragrafta bahsedilen “ana dili” ile yaşamayı vazgeçilmez bir unsur görmüşlerdir. Öyle ki özellikle Anadolu’yu yurt edinen Türkler, yerleştikleri

yerleşim adını sıklıkla kendi boy ve oymak adlarıyla değiştirmiş ve ata ve ana yurtlarıyla bağlarını ölümsüzleştirmek için Anadolu coğrafyasında yurt edindikleri yerlere kurucu atalarının adını ya da lakabını yer adı olarak vermişlerdir. Anadolu'ya yerleşen Türkler ekseriyetle hayvancılıkla uğraştığı için temel geçim kaynağı hayvancılık olan Oğuzlar, özellikle kırları tercih etmiş ve buralara mazi birlikteliğini devam ettirebilmek için geldikleri yerlerin topluluk isimlerini vermiştir (Şen, 2023, s.92).

Aksan'a göre bir yazı dilinin geçmişinin tespitinde 5 temel belirleyici vardır: 1) İleri ögeler, 2) Soyut kavramlar, 3) Çok anlamlılık, 4) Tam eş anlamlılar, 5) Anlatımbilim (stilistik)- leksikoloji özellikleri (1976, s.133). Aksan, bu 5 temel kriteri, *Türk yazı dilinin ilk fakat harikulâde işlek örneği* (Ergin, 2005, Ön söz) Orhun Yazıtlarına uyarlamış ve konu itibarıyla daha çok savaştan bahseden ve hacim olarak kısıtlı sayılabilecek söz varlığı barındıran eserde, soyut kelime oranının %33 olduğunu tespit etmiştir. Özellikle bu bulgu, Türk dilinin 7-8. yüzyıllardan çok daha eski dönemlerde vücut bulup geliştiğini ve Türk idrak sisteminde işlendiğini gösterir. Ercilasun, bir yanlış anlamaya da dikkat çekerek Köktürk alfabesinin dolayısıyla bu alfabede yazılmış metinlerin sadece Köktürklerden yadigâr kalmadığını Bulgar Türklerinden, Avarlardan, Uygurlardan, Kırgızlardan, Türgişlerden, Oğuzlardan, Peçeneklerden ve Kıpçak-Kumanlardan da Köktürk harfli yazıt kaldığını belirtir (2017, s.134). Bu bilgidен hareketle, farklı lehçeleri temsil eden Türk halkları için Köktürk devletinin oluşturduğu ortak edebî yazı dilinde kimi yönleriyle temsil buldukları çıkarımı yapılabilir (Gülsevin, 2007, s.276).

Türk lehçelerinin bilinen ilk sözlüğü olan *DLT*'de Kaşgarlı, 11. yüzyıl Türk boylarını, coğrafi olarak Rum bölgesine en yakın olan Peçeneklerden başlayarak doğuya doğru, Çin'e en yakın Kırgızlara kadar sıralar; doğuda ise bu coğrafi gelişimi güney-kuzey istikametinde yapar ve genel olarak 11. yüzyıl Türk dili, özel olarak da 11. yüzyıl Türk lehçeleri hakkında, aslında aralarında fazla farklılık yoktur, açıklaması ile var olan bazı ses ve şekil farklılıkları üzerinde durur (Durukoğlu, 2022, s.40). Kaşgarlı Mahmut, dilin gelişme kurallarına göre, sözlükte yer alan 8.000'den fazla kelimeye ilişkin türlü değişiklikleri kısa açıklamalarla belirtir ve dilin geniş kapsamlı kurallarını kelimelere kolay ve anlaşılır bir şekilde uygular (Dadabayev, 2022, s. 98).

İslami Türk edebiyatının bilinen ilk büyük ve en çok söz varlığına sahip eseri olan Kutadgu Bilig'de 3000'e yakın sözcük çeşidi yer almakla beraber bu sözcük çeşidinin 2300 kadarı Türkçe kökenlidir (Ölmez, 2009, s.400). Bu kelimeler içinde çok anlamlılığa sahip olanlar da fazladır (Karataş, 2023, s.90-119). 11. yüzyılın ikinci yarısında yazılan *KB*, Türk dünyasında sürekli ilgi görmüş hatta Ankara'da bulunan eski bir yazmada ve Saraycık'ta bulunan eski bir küp üzerinde *KB*'de yer alan bazı beyitlere rastlanmıştır. (Ercilasun, 2017, s.313). Eserin ünü Türk dünyası ile sınırlı kalmamış kitaba ayrı ayrı isim veren ülkeler olmuştur.

Doğu Karadeniz bölgesinin Türk ve Türklükle¹ ilk münasebeti M.Ö. VIII. yüzyıla kadar uzanır ve Türklerin burayı yurt tutmaları da aynı döneme denk gelir (Tellioğlu, 2007, s.654). Trabzon ve yöresi 1204'te Rumların Trabzon Rum Krallığından çok önce bir yandan Karadeniz'in kuzeyindeki yerlerden gelen Türk boyları bir yandan da Anadolu bölgesindeki Oğuz-Türkmen boyları tarafından fethedilmişti (Korkmaz, 2008, s.708).

Anadolu'ya gelen Türklerin ekseriyetini Oğuz boyu oluşturur (Akar, 2003, s. 135). Anadolu'nun etnik oluşumunda Oğuzlardan sonra en fazla etkili olan boy Kıpçaklardır, dersek yanılmış olmayız (Kıldıroğlu, 2022, Ön söz). 1081'de Kuman-Kıpçak Türkleri Karadeniz sahillerinden ilerleyerek Trabzon'a kadar bölgeyi ele geçirdiler. Karadeniz bölgesine Kuman ve Kıpçakların geldiğine dair güçlü deliller vardır. (Demir, 2006, s.34). Dolayısıyla Karadeniz ağızlarını, Trabzon ve yöresi ağzını Türkiye ağızlarından ayıran karakteristik özelliklerinden biri de Kuman-Kıpçak Türkçesine² ait çokça özellik bünyesinde barındırmasıdır.

Trabzon yöresi ağızları Kuzeydoğu ağızları grubunda, iki ana ağız yöresine ayrılır: Ordu ve Giresun yöresi ağızlarının devamı olan ve Çepni ağzının etkisindeki Beşikdüzü ve Şalpazarı'nı içine alan 1.ağız yöresi ve Trabzon ili içerisinde kalan diğer bölgeleri içine alan 2. ağız yöresi. Bu ana gruplar da kendi içerisinde alt gruplarda değerlendirilir (Demir, 2006, s.126; Karahan, 2011, s.164-167). Trabzon ve yöresi ağızlarının coğrafi bakımdan nispeten kapalı bir alana sahip olması, uzun yıllar boyu dışarıdan ve diğer bölgelerden göç alması gibi özellikleriyle değişim ve etkileşime kapalı olması fakat eğitim imkânları ve merkezle yakın ilişkilerin getirdiği etkileşimle ölçünlü dille temas kurması, Karadeniz bölgesi ve özelde Trabzon yöresi ağızlarını özellikleri bakımından ayrıcalıklı bir konuma ulaştırır (Coşar, 2015, s.244).

¹ İbrahim Tellioğlu, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler* (2020) adlı kitabında, İlk Türk Yerleşmesi Döneminde Karadeniz Bölgesi, Moğol İstilasına Kadar Bölgede Türk Varlığı, Osmanlı Hakimiyetinin Kuruluşu Devrinde Doğu Karadeniz Bölgesi ana başlığında Türklerin bölgeyi yurt tutmasını, Doğu Karadeniz bölgesinde Türk varlığı ile ilgili detaylı bilgiler veren tarih kaynaklarına başvurarak belgelendirir. Eserde özellikle bölgeyle temas kuran Grek, Ermeni ve Gürcülerin kendi dilleriyle meydana getirdikleri kaynaklara ek olarak Bizans, Süryani, Arap ve nihayet Türk kaynaklarına müracaat edilerek bölgenin demografik değişimi ve Türklerin bölgedeki durumu, etraflıca ele alınmıştır.

² Karadeniz ağızları ve Trabzon yöresi ağızlarındaki Kıpçak Türkçesi özellikleri için Necati Demir'in *Trabzon ve Yöresi Ağzı* (2006) kitabı ve *Karadeniz Bölgesi Ağızlarındaki Kıpçak Türkçesi Özellikleri* (2000) adlı makalesi; Mevhibe Coşar'ın *Bir Kimlik İşaretleyicisi Olarak Dil ve Trabzon Ağzında Arkaik Hususiyetler* (2015); Mustafa Öner'in *Karadeniz Çevresi ve Türk Dili* (2010); Zeynep Korkmaz'ın (2008) *Doğu Karadeniz Bölgesi Ağızlarının Türkiye Türkçesi Ağızları Arasındaki Yeri*; Can Özgür'ün (2010) *Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça Üzerine Tespitler* adlı makaleleri akla ilk gelen çalışmalardır.

Tarihî süreçte Karadeniz bölgesi, Türkiye'nin diğer bölgelerine nazaran birçok Türk boyuna ev sahipliği yapmış ve doğal olarak bu Türk boylarına ait şive özelliklerini içerisinde barındırmıştır. Böylece, Karadeniz bölgesi ağızları ve özelde Trabzon ve yöresi ağızları; Türkçenin tarihî gelişim ve değişiminin yaşandığı farklı zaman dilimi içerisinde oluşan gerek fonetik gerek morfolojik gerekse de söz dizilimli değişimleri, Türkçenin tarihî seyrine en yakın şekilde yansıtması bakımından Türkiye Türkçesi ağızları arasında kendine has bir konum edinir.

Karadeniz bölgesi ağızları üzerinde çalışmalar 1940'lı yıllara kadar, diğer Türkiye Türkçesi ağızlarında da olduğu gibi ihmal edilmiştir (Korkmaz, 2008, s.697). Ahmet Caferoğlu'nun 1945 yılında derlediği *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Derlemeler* adlı eser yöre ağzına dair ilk derli toplu çalışma sayılabilir. Bu çalışmayla birlikte bugüne kadar yöre ağzına ilişkin birçok kitap, makale ve bildiri kaleme alınmıştır.³ Özellikle son dönemlerde ise Doğu Karadeniz ağızlarına ilişkin bilimsel çalışmalar artmış, başta yüksek lisans tezi⁴ olmak üzere çok sayıda makale bildiri yayımlanmıştır.

Bu çalışmada ilk Türk lehçeleri sözlüğü *DLT* ve İslami dönem Türk edebiyatının ilk ve en çok söz varlığı barındıran eseri olan *KB*'den hareketle Trabzon ve yöresi ağızlarında, bu eserin söz varlıklarının izleri takip edilmiş ve tanıklanmıştır. Böylece, yaklaşık bin yıl önce yazılan Türkçenin bu iki şaheserinin söz varlıkları, Trabzon ve yöresindeki söz varlığıyla karşılaştırılmış, tarihî ve coğrafi değişime ve mekân farklılığına rağmen, söz varlığı yönünden birçok ortaklıklar tespit edilmiştir. Aradan geçen yaklaşık bin

³ Ahmet Caferoğlu'nun bir başka eseri *Anadolu Dialektolojisine Bir Deneme*; Leyla Karahan'ın (1996) Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yayımlanmış-yayımlanmamış bütün yazıları dikkatle gözden geçirerek oluşturduğu başucu kitabı *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*; F. Kırzioğlu'nun *Kıpçaklar*(1992) ve Zeynep Korkmaz'ın *Bartın ve Yöresi Ağızları* (1994) adlı eserleri, bölgede tespit edilen Kıpçak diline ait özellikleri barındırması bakımından önemlidir. Necati Demir'in *Ordu ve Yöresi Ağızları* (2001) ve *Trabzon ve Yöresi Ağızları* (2006) adlı eserleri, bu yörelere ait geniş malzeme ve detaylı dil incelemesi sunarak önemli bilgiler içerir. Turgut Günay'ın *Rize İli Ağızları* (2001) adlı eseri de yöre ağzına dair başucu kitabıdır. Taner Artvinli'nin (2022) *Artvin Etimoloji Sözlüğü* adlı sözlüğü ise yöre ağzına ilişkin yaklaşık 5000 kelimenin anlamlarını, telaffuzlarını ve etimolojik kökenlerini veren kapsamlı ve değerli bir çalışmadır. Yabancı araştırmacıların ise özellikle B. Brendemoen'in çalışmaları yöre ağzına ilişkin önemli tespitler içerir.

⁴ Metin Aydın (2017) *Ordu Yöresi Kişi Adları*; Sedat Maldar (2018) *Çağdaş Kıpçak lehçelerinin ortak sesleri ve ses olaylarının Trabzon, Rize ve Artvin ağızları ile karşılaştırılması*; Ebru Sarıahmet (2018) *Rize Çamlıhemşin Ağzı*; Meligül Günaydın (2019) *Trabzon/Tonya Ağzı Örneğinde İşlevsel Bir Ağzı Sözlüğü Oluşturma Denemesi*; İrem Erten (2018) *Trabzon Çepni Ağzı (Ses Bilgisi-Sözlük-Metin)*; Temuçin Tosun (2019) *Vakfikebir Yöresi Ağızları (Dil özellikleri, Metinler, Sözlük)*; Nurşah Turhan(2020) *Tatar Türkçesi Yazı Diliyle Trabzon Ağzının Morfolojik Bağlantısı*; Tuğçe Genç (2021) *Trabzon örneğinde Rumca-Türkçe Dil İlişkisi*; Erdiç Yeşilkaş (2021) *Ordu İli iç bölgeleri ilçeleri (Gölköy, Kabadüz, Kabataş, Mesudiye) ağızları (Metin-İnceleme- Gramatikal Dizin)*

yıl ve binlerce kilometre uzaklığa rağmen Trabzon ve yöresi ağızları, *KB* ve *DLT*'nin barındırdığı söz varlığı ve buna bağlı olarak yazıldığı dönem Türkçesinin söz varlığı ile ya aynı sesletim ve anlama ya da Türkçenin tarihi gelişimine uyan bazı ses ve anlam değişimlerine uğrayarak ortak mirası temsil etmektedir.

Bu çalışmada, Trabzon ili ve ağızlarında tespit edilen söz varlığı malzemesi için Necati Demir'in üç cilt olarak basılan *TYA* adlı kitabı başta olmak üzere *DS*'de yer alan Trabzon ve yöresine ait sözcükler, İren Ertem'in *TÇA*'sı, Meligül Günaydın'ın *TAİSD*'si ve yazarın yöre ağzına ilişkin kendi derlemeleri (*YKD*) temel başvuru kaynaklarıdır. *KB* için Arat, *DLT* için ise Ercilasun-Akkoyunlu'nun dizinleri tercih edilmiştir.

Tablo 1. *KB, DLT ve TYA'nın Karşılaştırmalı Söz Varlığı*

Kutadgu Bilig (Arat III)	Divanü Lügâtî't Türk (Ercilasun-Akkoyunlu)	Trabzon ve Yöresi Ağzı
axtar-: ters yüz etmek, devirmek, yıkmak	agtar-: yere vurmak, agtarıl-: yere vurulmak	aktar-: bir sıvıyı yere dökmek YKD
ağma-: debelenmek	agna-: hayvanlar debelenerek kaşınmak, agnamak; agnat-: hayvanları toprağa sürdürmek	ağnalamak/ananmak: Hayvanların toprakta yatıp yuvarlanması, debelenmesi TYA 8; ağnan-: Eşek, katır, at benzeri toynaklı hayvanların sırtını yere dayayarak kaşınması, yuvarlanması. TAİSD 24
ağır: ağır, güç, zahmetli		ağır: Zor, zahmetli YKD
ağruk: mal, giysi, eşya		ağrılık: 1. Gelin eşyası 2. Ev eşyası 3. Yaylaya götürülen eşyalar TYA 7
ağrığ: ağrı, zahmetli, huzursuzluk, hastalık		ağrılanmak: Hastalık, derde kalmak. TYA 8
ağu: ağı, zehir	aguk-: zehirlenmek, agula-: zehirlemek	ağu: zehir; agulamak(avulamak): zehirlemek; ağulanmak: zehirlenmek TYA 8
ak-: akmak	ak-: akmak (ordu, insan topluluğu için) akar gibi gelmek	ak-: Akmak (yılan başta olmak üzere sürüngenlerin hızlıca uzaklaşması) YKD
akın: akın, sel	akın: sel, yağmur suyu	akın/akıntı: Suyun hareket yolu. TYA 10
aksak: aksak, topal		aksak: Hafifçe topallayan. TYA 10
al: hile	âl-al: hile	al: Hile, tuzak. TYA 11
ala: alaca, ala	ala: alaca	ala: siyahla beyaz karışık renk TYA 11
and: ant, yemin	and: yemin, and, söz	and: yemin YKD
aîj-: anmak, anlamak, dikkat etmek		angış et-: Anmak, hatırlamak DS 267; angışını kur-: görüş ileri sürmek, bir şeye niyetlenmek. YKD

arı-: temizlenmek; arığ: temiz arın-: temizlenmek; arıt-: temizletmek		arıt-: Temizlemek, yok etmek. arınak: yıkanma yeri, banyo. TYA 16 arıntı: temizlenmiş bir şeyin işe yaramayan parçası DS 322
	arık: Oğuz ve Kıpçak lehçesinde cılız	arık: Zayıf, çelimsiz. arıklamak: Zayıflamak, güçsüz duruma düşmek. TYA 16
	arık: ark, ırmak	ark(bağlak, bent, hark, su kanalı): 1. Su değirmenlerinde suyu değirmene götüren su yolu, kanal. 2. Suyu içinden akıtmak için yapılan açık oluk TYA 16
	atlan-: Oğuzcada dağ vb. bir yere çıkmak	atlanı çık-: Yüksekçe bir yere bir çırpıda çıkmak. YKD
ay-: demek, söylemek, anlatmak	ay: ey, seslenme ünlemi	ey-: Ey, seslenme ünlemi. ey et-: Çağırmaya karşılık beklemek. YKD (Ey et bağa)
azuk: azık, yiyecek	azuk: azık, yiyecek	azuk/azzık: Azık, yolda yemek üzere hazırlanmış yiyecek, yol yiyeceği. TYA 23
	bala: kuş yavrusu; genel olarak hayvanların yavrusu	balak: Ayı yavrusu TAİSD 37; Manda yavrusu TYA 26
	balıklıg: Argu lehçesinde çamurlu yer	balık: Çamur. TYA 27
	baij-: ağlayış, ağlama sesi	bağırmaq/bankır-: Bağırmaq, öfkelenerek yüksk sesle bağırıp çağıрма. TYA 28; bağır bağır-: Büyükbaş hayvanların acıktıklarında yüksek sesle böğürmeleri. YKD
barça: bütün, hep, bütün	barça: bütün, hepsi	barça: Büyük. DS 527
bar: var, mevcut	bār-bar: mevcut olma, var	bar: Mevcut, var. TYA 28
bar-: var, gitmek	bar-: gitmek	bar-: Varmak, ulaşmak. TYA 29
bark: bark, mülk	bark: ew bark	bark: Mülk YKD
barış-: birbirine gidip gelmek, ziyaret etmek	barış-: karşılıklı gelip gitmek, gelip gitmede yarışmak	barış-: Karşılıklı gelip gitmek, gelip gitmede yarışmak. 2. Sürekli bir yere gitmek YKD
basın-: basmak, zayıf görmek; basınçak: aciz, zayıf, güçsüz	basın-: (birini) zayıf görüp ezmek; basınçak: zayıf, ezik adam	basuk: Cılız, zayıf, güçsüz, küçük kalmış TYA 29; aşağı basmak: hakir görmek, küçümsemek YKD
başçı: başkan, şef, baş		başçı: Baş, usta, bilen. (Kırk işçi bi başçı) YKD
beliij: korku, ürkme; beliijle-: korkmak, ürkme		belinmemek: Silkenerek kendine gelmek, irkilmek. TYA 32

bek: pek, sağlam, muhkem. berk: sağlam, kuvvetli, mahfuz, bağ; berkit-: sağlamlaştırmak. berkle-: kilitlemek, bağlamak.	bekiş~beküç-/bekit-~beküt-/bekle~berkle-: sağlamlaşmak	berkit-: Sağlamlaştırmak, sıkıca bağlamak ; beket-/bekit-: 1. Sağlam duruma getirmek. 2. Sıkıştırmak. bekeş-/bekeştür-: Sağlamlaştırmak, sertleşmek. TYA 32
bekle-: bağlamak, muhafaza etmek	bekle-: korumak	arkasini bekle-: Birini korumak, himaye etmek. YKD
bıç-/biç-: kesmek, biçmek	biçgi: bir şeyi kesen alet; biçguç: makas, bir şeyi kesen alet	biçka/bışka/pıçgı/pışgi: Küçük testere; biçkıcı: Biçki yapıp satan kimse TYA 36
	bıldır: geçen yıl	bıldır: Geçen yıl. TYA 36
bol-: olmak	bol-: olmak	bola ki (Coşar, 2018, s.93) / bolay ki: Umarım, keşke; “inşallah öyle değildir” anlamında. YKD
boşa-: terk etmek, ayrılmak	boşan~boşun-: (hayvan için) serbest kalmak; bağından kurtulmak	boşan-: (hayvan için) Serbest kalmak; bağından kurtulmak. YKD
	boyunduruk: İki öküzün boynu üzerine konulan ağaç parçası.	boyunduruk: Tarla sürerken hayvanların birlikte yürümesi için boyunlarına takılan saban ağacı. TYA 41
böri: kurt	böri: kurt	börü: Kurt TYA 41
	buē-: donup ölmek	buymak: Çok üşümek, donacak duruma gelmek. TYA 43
	bula-: tencere buharında pişirmek	bülama: Buğuda pişmiş yemek. TYA 42
but: put	büt: but, ayak	but: Bacak; kalça. YKD
	çakır: mavi, gök gözlü	çakır: mavi, çakır gözlü: mavi gözlü YKD; çakır ayaz: Açık ama soğuk hava DS 1044; çakırlı: İçinde renkli taneler bulunan mısır koçanı DS 1044
çal: Alaca, kır	çal: alacalı (siyah-beyaz)	çal: 1. Ala renk, 2. Ben, çil renk TYA 52
çap-: yüzmek	çap-: (ata) hafifçe vurmak	çapmak: Koşmak, acele etmek TYA 53; çap çap: Dudak şapırtısı, yemek yerken dudakların çıkardığı ses. YKD
	çapgut: kaba yün lifi, kıtık	çaput: Eski bez, bez parçası TYA 55
	çat-: (oğlağı kuzuya) katmak	çat: İki yolun ya da akarsuyun birleştiği yer TYA 54; çatma: Yolların birleşme yeri; yol ağzı YKD
	çepiş: altı aylık keçi yavrusu	çepiş: Bir yaşındaki erkek keçi TYA 57

çurnı: müşhil ilacı *	çerlen-: Hakaniye lehçesinde hastalanmak, bedeni ağırlaşmak	çorlanmak: Yediği bir şeyden ötürü midenin bozulması, zehirlenmek. YKD
çığ: memnuniyetsizlik, yüz ekşitme		çığ: Ahlaksız, yüz­süz ki­şi. YKD
çın: gerçek, doğru	çın: doğru, güvenilir, doğruluk	çin: öz, katıksız TYA 60
	çokra-: yiyeceklerin kaynaması; çokrat-: suyu az; baharat ve taneleri çok yiyecekleri kaynatmak	çokra-: Aşırı sıcaklığa bağlı olarak fazla güneş ışınına maruz kalmak ve fazla sıcaktan (mecazen) insanın beyninin kaynaması YKD
çöküt-/ çökertmek	çökür-:	çöküt-: Çökertmek YKD; çökek: çökük TYA 62; çökekleme: Çukur yer. YKD
	eliglik: eldiven	ellik: Eldiven. TYA 88; ellük: Eldiven. TÇA 125
em: ilaç	em: ilaç, deva	em: İlaç, merhem. TYA 88
	emig: meme; emigdaş: aynı memeden doğan çocuklar	emcek: Süt kardeş TYA 88
	iş tonlan-: don giymek, elbiselenmek	iş toni: İç giysisi YKD; içlik TYA 128; işluk: iç gömleği. YKD
iw-: acele etmek, koşmak, çırpınmak; iwek: acele, aceleci; iwin-: acele etmek	eweklik: bir işte acele etme	evceklik: Acelecilik TYA 90; evetlemek: Acele etmek YKD
esrük: sarhoş; esür-: sarhoş olmak; esürt-: sarhoş etmek	esrük: sarhoş	esrük: Sarhoş TYA 89; üsruk: Sarhoş TYA 242 esir-: Azmak, hiddetlenmek. TYA 88; esürük: Cin çarpmış kişi TÇA 125
	etik: ayakkabı	hedik: Kara batmamak için ayağa giyilen kar ayakkabısı TYA 118; hedy: Dizlere kadar uzanan kar bodu. TÇA 126
	etlen-: tombullaşmak, semizlemek; etli: iri gövdeli	etlen-: Tombullaşmak, semizlemek; etli: İri gövdeli. etli butli: Etine dolgun, gösterişli kişi. YKD
etmek: Ekmek	etmek: ekmek; etmekçi: ekmekçi	etmek: Ekmek. TYA 90
gök: mavi, yeşil	kök: yeşillik alan	gök: Olgunlaşmamış, ham meyve. TYA 108; gög: mavi veya yeşil renk. TÇA 126
ınan-: inanmak, güvenmek		inanmak: Güvenmek. YKD
işik: kapı	eşik: eşik; eşiklik: eşik için ayrılmış alan	eşik: Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. TYA 90
yırla-: terennüm etmek, zikretmek	ır:/yır: türkü	ır: Türkü TYA 126

	irga-: sallamak, silkelemek; irgal-: sallanmak	ırğalamak/ırğanmak: Hafifçe sallanmak, kıpırdamak. TYA 126; ırğalama-: Bir konuda konunun dışında kalan kişi. YKD
ig: hastalık, hasta	ig: hastalık	igdir: Hastalıklı, cılız, çok zayıf. TYA 128
ilen-: ayıplamak, tekdir etmek	ilen-: ayıplamak; ilin-: lanete uğramak	ilenmek: Beddua etmek. TYA 129
irin-: üşenmek	erin-: tembellik etmek	erinmek: Üşenmek, tembellik etmek. TYA 89
iliş-: birbirine ilişmek, çatışmak	iliş-: temas kurmak, takılmak	ilişmek: Takılmak, şaka etmek TYA 129
işlik: eşlik, arkadaşlık		eşluk etmek: Arkadaşlık etmek; yoldaş olmak. YKD
kakıla-: kazların bağırması	kaki-: kızmak, öfkelenmek; kakıg: Öfke, kızma	kakımak: Kötü söz söyleme, sövme. TYA 135; kakınc (ğakınc): Öfke, kızgınlık. TYA 135
kan-: doymak	kan-: (suya) kanmak, doymak	kan-: (suya) kanmak, doymak. Toprağın yeterince suyu alması. YKD
kovi: içi boş, kof	kovi/kovi: içi boş	kovuk: Ağaçların gövdesinde ve iç kısmında oluşan boşluk. TYA 160
	keleplen-: “kelep” adı verilen bitkilerle örtülü	kelep ol-: (Yılan) için kıvrılıp çöreklenme YKD
kölük: yük hayvanı	kölük: yük hayvanı kölüklüg: yük hayvanı olan	kölük: 1. Boynuzu kırık veya boynuzsuz hayvan. 2. Keskinliğini kaybetmiş tarım aleti. TYA 161
körün-: görünmek, huzura çıkmak		körün-: Toplumda kendini gösterip ayrılmak. YKD
	körüse-: görmek istemek, buluşmak istemek	göresle-/köresle-: Özlemek, arzulamak, göreceği gelmek. TAİSD 74
kurut: peynir	kurut/ kurutlug: keş (kurumuş peyniri) olan	kurut: Kurutulmuş süzme yoğurt. TYA 165
oğrı: hırsız, uğru	oğrı: hırsız; oğrıla/oğurla-: çalmak; oğrılık: hırsızlık	oğru: Hırsız. DS 3271
okşa-: benzemek		okşa: Yakın, taraf, yön. TYA 181
olar: onlar	olar: onlar	olar: Onlar TYA 182
ot: ateş, duman	öt-ot: ateş, alev	otlamak: ateş TYA 183
	örgüç: kadının saç örgüsü ve saç öbeği	örege: Toka. TÇA 128
sak: uyanık	sak: uyanık, kıvrak zekalı olan	sak: Uyanık, tetikte. DS 3513
	şar şur: yağmurun şiddetli ve gürültülü yağarken çıkardığı ses, sıvıların gürültü sesi	şar şar: yağmurun çok yağması; büyükbaş ve küçükbaş hayvanların idrarını yaparken çıkardıkları sesler. YKD
okşa-: benzeme; okşağ: benzer		okşa: Yakın TYA 181

kiij/kiije: geniş	kiij: geniş; kiijrün-/kiijü-: genişlemek	kenneş-/ kerneş-: Gerinmek TYA 147
kölük: yük hayvanı		kölük: Boynuzu kırık veya boynuzsuz hayvan. TYA 161
kurut: peynir		kurut: Kurutulmuş süzme yoğurt. TYA 165
sakla-: dikkat etmek, korumak, himaye etmek	saklan-: dikkat etmek, korumak, himaye etmek	sakla-: Hayvan beslemek, hayvana sahip olmak. TYA 203
sasıt-: berbat etmek	sası-: kokuşmak	sasuk: tatsız, çürük ve küf gibi kokan TYA 205; sasık: Tatsız tuzsuz yiyecek. TÇA 129
sekirt-: seğirtmek, koşturmak	sekri-: (su vb. şeylere) atlanarak geçilen yer; sekrış-: yarışma amacıyla zıplamak, sıçramak	segirt-: çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek; sekelemek: tek ayak üzerine sekerek yürümek; sekmek: aksamak TYA 206
semiz: semiz, kuvvetli; semri-: semirmek, yağlanmak, semrit-: semirtmek	semri-: (at, koyun vb.) semirmek, semizleşmek; semriş-: semizleşmeye başlamak;	semiz: Şişman, eti yağı çok olan hayvan. 2. Kilolu ve güçlü insan için de söylenir. TYA 207
sına-: sınamak, tecrübe etmek; sınağ: tecrübe edilmiş; sınan-: sınanmak	sına-: sınamak, denemek, sinal-: sınanmak	sınanğün: Denenmiş, tecrübe edilmiş; sınavcu: deneme, tecrübe etme TYA 210
sıjar: yan, taraf	sıjar: Bir şeyin kenarı	sımrdaş/sunörtaş: Ortak sınırları olan. TYA 219
sırçı: boyacı	sırış-: şualama dikişiyle dikmede yardım etmek; sırt-: sıkıca ve bükterek teyellendirmek	sırım: 1. İnce ve uzun, esnek deri parçası 2. Dayanıklı, güçlü kimse. sırmak: 1. Çok sıkı dikmek 2. Çarık yamamak. TYA 210
siij-: sinmek, saklanmak	siij-: bir yere girip saklanmak	sinmek: Kendini göstermemek için saklanmak. TYA 211
	sirkelen-: (çocuğun başı) sirkelenmek	sirke/sirkelenmek: Başta, saçlı deride bulunan bit yumurtası YKD
	sorit-: (yüzü) asmak	sorutmak: Somurtmak, yüzünü buruşturarak suskun durmak
tarı-: ekmek, tarığ: ekin, tohum; tarığçı: çiftçi	tarığ: Türklerin çoğunda buğday tarığçı: çiftçi	tarı/darı: Mısır tarımçılık: Çiftçilik TYA 223
tavar: davar, mal, eşya	tawar/tavar: Oğuzlar ve diğerlerinin dilinde mal, eşya	tavar/davar: koyun sürüsü TYA 224
tawrak: acele; tawrat-: acele ettirmek	tawrak: hız, hızlı, çabuk; tawran-: yürümede acele eder gibi görünmek	tavranmak/davranmak: Acele etmek, çabuk olmak, kıpırdamak TYA 224

tayanç: dayanak, teselli		tayanç: Dayanak, Teselli bulmak. YKD
	taz: kel; tazar-: kelleşmek; tazgır-: neredeyse kel kalmak; taz yir: çorak, bitkisi az yer	dazlak: Kel. YKD
teij: denk, benzer, akran; teijeş: denk	teijle-: denkleştirme, denk duruma getirmek; teijeş-: denkleşmek	tenkleş-: Biriyle karşılaşmak, denk gelmek. YKD
tep-: tepmek, vurmak; tepre-: kımıldamak; tepren-: kımıldanmak; tepret-: kımıldatmak	tepig: tekme tepin-: tepmek(herhangi bir şey için) ayağını oynatmak; tepre-: nesne vb. hareket etme; tepret-: nesneyi oynatmak	tep-/dep-: tepmek (yaralanan yerin şişmeye bağlı) kımıldaması, oynaması. YKD; tepik: tekme, tekmeleme YKD; teprenmek: 1. Yerinden oynamak, kımıldamak. 2. Hastalık ya da kapanmak üzere olan yarının yeniden azması. TYA 227
	teril-: (kavim vb.) toplanma; tirnek: halkın karar vermesi için toplanması	ternek/dernek: toplantı, düğün. TYA 228
teş-: deşmek, yırtmak	teşil-: yırtılmak	teşil-: 1. (torba vb.) yırtılması 2. Arı kovanında arıların birden dışarı hücum etmesi YKD
tez-: kaçmak	tez-: kaçmak, tezin-: kendini kaçır göstermek; tezit-: (köpek, yabani hayvan vb.) kaçirtmak.	tezdır-: 1. Elinden kaçırmak. TYA 228; 2. (hayvanlar için) elinden çıkarmak, gitmesini sağlamak. YKD
tokı-: dövmek, dokumak, vurmak	tokımak: çamaşırcının tokmağı	tokmak: davul dövme aracı TYA 231. 2. Çamaşır tokmağı. YKD
toklı: altı aylık kuzu	toklı: altı aylık kuzu	toklu/tohlı: Altı ay ile bir yaş arasındaki erkek kuzu. TYA 231
	tomur-: (odunu) direk gibi yuvarlak kesmek	tomruk/domruk: Kesilmiş ağacın silindirik biçimindeki gövdesi. tomurmak: Tomruk durumuna getirmek. TYA 232
tonan-: donanmak, giyinmek	tonat-: elbise giydirmek	tonat-/donat-: Gösterişli duruma getirmek. TYA 232. 2. Silah atmayla gösteriş yapmak. YKD
tor: 1. ağ. 2. tuzak	tör~tor: ağ, kuş ve balık avlanan tuzak ve ağ	tor: Balık ağı. tora düşürmek: Tuzağa düşürmek. TYA 233
	tor-: zayıflamak; torgur-: zayıflatmak	tora: Küçük, cılız. TYA 233
	töş: döş, göğsün başı, göğüs	töş/döş: Bağır, göğüs. TYA 234
	tulkuk: üfürülerek şişirilmiş tulum; tulkuklan-: (tulum gibi nesneler) şişmek	tuluk/duluk: 1. Yüzülerek bütün olarak çıkarılan deri. 2. Pekmez, peynir yağ vb. koymaya yarayan ya da yayık olarak kullanılan deri, tulum. TYA 235

	tüle- : tüy dökmek; tülek: dört ayaklı hayvanların tüylerini dökme vakti	tülek : Tüyü dökülmüş kuş ya da kümes hayvanı. TYA 236
	tüijür- : kadının yakınları, kardeşler, baba ve anne tüijürle- : birini düntür saymak	tüngür- : kadının yakınları, kardeşler, baba ve anne. tüngürçi git- : Kız istemeye gitmek YKD
uçmak : cennet	uçmak : cennet	uçmak : 1. Ölmek 2. Cennet. TYA 238
	ugrag : uğrama, uğranılacak yer	ugrak : Yol üzerinde durulacak yer, çok uğranılan yer TYA 238
	us : hayrı şerden ayırmayı bilmek; us bolmak : hayrı şerden ayırmayı bilmek	isi gitmek : Baş dönmesi; açlığa bağlı baş dönmesi. YKD; usu gitmek : Baş dönmesi. DS 4046
üle- : paylaştırmak; ület- : dağıtmak; ülüg : hisse, pay	üle-/üleş- : karşılıklı olarak hisse almak, paylaşmak	ülüşmek(öleşmek) : Paylaşmak, bölmek. TYA 242
ür- : havlamak	ür- : havlamak, ürmek	ürmek (urmek) : 1. Havlamak. 2. Boşuna konuşmak, palavra atmak. TYA 242; üre- : Havlamak. TÇA 130
	ürk-/ürkül- : kurttan, düşmandan vb. şeylerden korkmak, ürkmek	ürkmek/ürkmek/ürkil- : Bir şeyden korkup birden sıçramak TYA 242
	üt- : kıl ütölemek, yakmak; üti- : ütölemek	ütölemek : Koyun tavuk vb. hayvanların kıllarını,tüylerini alevde yakmak. TYA 243
	üvez : Oğuzcada sokucu sivrisinek, üvez	üvez : Bir çeşit küçük sinek TYA 243; üveza : Bir çeşit küçük sinek. YKD
üz- : kesik; üzük : kesik, yarım kalmış	üzmek : koparmak, kesmek, kesip atmak; üzül- : kopmak	üzmek : Koparmak, burkmak, zarar vermek TYA 243; üz- : kesmek TÇA 130
	yagız : koyu kahverengi, kırmızı ile siyah arası	yagız : Esmer, kara renkli. TYA 247
	yaguk : yakın, akraba	yavukli : Sevgili. YKD
yahn : alev; yanmak; tutuşmak	yahn- : alevlenmek; yaldır~yaldıra- : (güneş) biraz parlamak, (şimşek ateş vb.) ışık vermek	yalağı : Alev; yalaz : Alev; yalabımak : Işık yansımak, parlamak, ani parlamak; şimşek çakması. TYA 248
yat : yabancı	yât : yabancı, ecebi; yatık- : yabancılaşmak	yat gel-/yatlık çek- : (Hayvanlar için) bulunduğu yeri beğenmemek, yabancılama, benimsememek.2. İnsanlar için bulunduğu ortamda tedirgin olmak, rahat edememek. YKD
	yaxşı : iyi	yağşı : İyi, güzel, çok güzel. TYA 247

yarı: yardım; yarıcı: yardımcı	yariş: iki adam arasında mal bölüşümü	yarıcı: Tarlayı ekip biçtikten sonra ürünün yarısını alan ortak yarılık: Ürünü yarı yarıya bölmek üzere iki ortaklı ekilen tarla TYA 251
yarınlık: yarınlık, ahret		yarın: Ahiret, hak divanı YKD (Yarın ne diyecesin Allah'a?)
yaş-: gizlenmek; yaşur-: gizlemek; yaşut: gizli	yaş-: gizlenmek, saklanmak; yaşru: gizli	yaşmak: Kadınların başlarını örttükleri yazma TYA 252
yay: yaz	yaylag: yayla, yazlık; yayla-: yaz mevsimini geçirmek	yaylak: Yayla, otlak; yaylamak: Yayla yapmak, yazın yaylada oturmak; yaylım: Otlak, yayla TYA 253
yay: ilkbahar	yāz: ilkbahar	yaz ağzı: İlkbahar; yaz başı: İlkbahar TYA 254
	yazı: açık, arazi, açıklık, kır ova	yazı: Düzlük, oba. TYA 254
	yeldir-: (rüzgar) esmek	yaldır yaldır git-: (Rüzgar gibi) hızlıca bir yere gitmek. YKD; yelmek: Bir işin, bir şeyin, birinin peşinden koşmak, koşturmak. DS 4240
	yenik: her şeyin hafifi, hafif	yegnik: Hafif, yegniltmek: Yüğü azaltmak, hafifletmek. TYA 254
yigle-: tercih etmek		yeğle-: Tercih etmek; tercihte bulunmak. YKD
	yılkı: büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar	yılkı: At sürüsü, yaylada başıboş dolaşan hayvan sürüsü TYA 258
	yırak: uzak, yıra-: uzaklaşmak	yırak: Uzak. TYA 258
	yigne: iğne	yigne: İğne. TYA 258
	yigü: yeme aracı, yenecek şey	yeygi/yeygu: Kış için hazırlanan hayvan yiyeceği TYA 257
yir-: yermek, hakir görmek, beğenmemek; yirgür-: nefret ettirmek; yirin-: iğrenmek		yerinmek: Gücenmek, imrenmek, gıpta etmek TYA 256
	yit-: yitmek, kaybolmak	yitmek: Kaybolmak. TYA 259
	yü-: yıkamak; yun-: yıkanmak	yuyuntu: Bulaşık ve çamaşır suyu. TYA 262
	yuwka: her şeyin incesi	yufka: (bir şeyin) hafifi, sığı, incesi. YKD; yuka: İnce, sığ. TYA 261

Sonuç

Dil, insanın tarih sahnesine çıktığından beri dünü bugünü ve yarını arasında bağlantıyı sağlayan en önemli öge konumundadır. Geçmişten bugüne kültürel genlerimizi taşıyan kelimeler, canlı bir varlık gibi hayatlarını sürdürmüş, az sayıda unutulmaları olduğu gibi çoğu kuşaktan kuşağa

aktarılarak günümüze ulaşmıştır. Kelimeler de yaşayan bir organizma gibi sürekli devinin hâlinde, zamanla hem şekil değiştirmiş hem de özünde taşıdıkları anlamlara ek yeni anlamlar kazanmıştır.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada, yaklaşık bin yıl önce yazılan Türkçenin iki yüz akı eseri *DLT* ve *KB*'deki söz varlıkları, Trabzon ve yöresindeki söz varlığıyla karşılaştırılmış, tarihi ve coğrafi değişime ve mekân farklılığına rağmen söz varlığı yönünden birçok ortak tespit edilmiş ve böylece bir nevi dile yansıyan kültür ortaklıkları gözler önüne serilmiştir.

Trabzon ve yöresi ağızlarından seçtiğimiz 154 kelime ile bu kelimelerin *DLT* ve *KB*'deki durumlarına ilişkin karşılaştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1- *KB*, *DLT* ve *TYA*'nın her üçünde de bulunup aynı anlama sahip olan kelimeler: **al**, **ala**, **and**, **ay-/ey-**, **azuk**, **barça**, **bar**, **bar-**, **bark**, **barış-**, **boşa-**, **boşan-**, **böri**, **çal**, **çın**, **em**, **esrük**, **etmek (ekmek)**, **eşik**, **ilen-**, **iliş-**, **irin-/erin-**, **kakı-/kakıla-**, **kon-**, **kölük**, **kurut**, **oğrı/ogru**, **olar**, **ot/otla-(ates)**, **sak**, **sakla-**, **sasıt-**, **sası-/sasuk**, **tor**, **uçmak**, **üle-**, **ür-**, **üz-**, **yat**, **semiz/semri-/semriş-**, **sujar/sınırdas/sunörtaş**, **siij-/sin-**, **toklı/toklu/tohlı**

2- *KB*, *DLT* ve *TYA*'nın her üçünde de bulunup çeşitli anlam ayrımlarına sahip olan kelimeler: **axtar-**: ters yüz etmek, devirmek, yıkmak *KB*, **agtar-**: yere vurmak *DLT* **aktar-**: bir sıvıyı yere dökmek *TYA*; **akın**: akın, sel *KB*, **akın**: sel, yağmur suyu *DLT*, **akın/akıntı**: Suyun hareket yolu *TYA*; **but**: put *KB*, **but**: but, ayak *DLT*, **but**: ayak, kalça *TYA*; **çap-**: yüzmek *KB*, **çap-**: (ata) hafifçe vurmak *DLT*, **çap-**: koşmak, acele etmek *TYA*; **esrük**: sarhoş *KB*, **esrük**: sarhoş *DLT*, **esir-**: Azmak, hiddetlenmek **esürük**: cin çarpmış kişi *TYA*; **gök**: mavi, yeşil *KB*, **kök**: yeşillik alan *DLT*, **gök**: Olgunlaşmamış, ham meyve. ; **gög**: mavi veya yeşil renk *TYA*; **işik**: kapı *KB*, **eşik**: eşik; **eşiklik**: eşik için ayrılmış alan *DLT*, **eşik**: kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak *TYA*; **yırla-**: terennüm etmek, zikretmek *KB*, **ır:/yır**: türkü *DLT*, **ır**: türkü *TYA*; **ilen-**: ayıplamak, tekdir etmek *KB*, **ilen-**: ayıplamak/**ilin-**: lanete uğramak *DLT*, **ilenmek**: beddua etmek *TYA*; **kölük**: yük hayvanı *KB*, **kölük**: yük hayvanı *DLT*, **kölük**: keskinliğini kaybetmiş tarım aleti *TYA*; **küij/küije**: geniş *KB*, **küij**: geniş; **küjrün-/küjü-**: genişlemek *DLT*, **kennes-/ kernes-**: Gerinmek *TYA*; **sasıt-**: berbat etmek *KB*, **sası-**: kokuşmak *DLT*, **sasuk**: tatsız, çürük ve küf gibi kokan **sasık**: tatsız tuzsuz yiyecek *TYA*; **sekirt-**: seğırtmek, koşturmak *KB*, **sekri-**: (su vb. şeylere) atlanarak geçilen yer; **sekriş-**: yarışma amacıyla zıplamak, sıçramak *DLT*, **segirt-**: çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek; **sekelemek**: tek ayak üzerine sekerek yürümek; **sekmek**: aksamak *TYA*; **tarı-**: ekmek, **tarığ**: ekin, tohum **tarığcı**: çiftçi *KB*, **tarığ**: Türklerin çoğunda buğday **tarığcı**: çiftçi, **tarı/darı**: mısır **tarımcılık**: çiftçilik *TYA*; **tavar**: davar, mal, eşya *KB*, **tavar/tavar**: Oğuzlar ve diğerlerinin dilinde mal, eşya *DLT*, **tavar/davar**: koyun sürüsü *TYA*; **tokı-**: dövmek, dokumak, vurmak *KB*, **tokımak**: çamaşırcının tokmağı *DLT*,

tokmak: davul dövme aracı TYA; **tonan-:** donanmak, giyinmek KB; **tonat-:** elbise giydirmek DLT, **tonat-/donat-:** Gösterişli duruma getirmek TYA; **yarı:** yardım; **yarıcı:** yardımcı KB, **yarış:** iki adam arasında mal bölüşümü DLT, **yarıcı:** Tarlayı ekip biçtikten sonra ürünün yarısını alan ortak **yarıluk:** ürünü yarı yarıya biçilmek üzere iki ortaklı ekilen tarla TYA; **yaş-:** gizlenmek; **yaşur-:** gizlemek; **yaşut:** gizli KB, **yaş-:** gizlenmek, saklanmak; **yaşru:** gizli DLT, **yaşmak:** Kadınların başlarını örttükleri yazma TYA

3- DLT ve TYA'da ortaklaşa bulunan aynı anlama sahip kelimeler: **arık**, **atlan-/atlanı çık-**, **balıklıg/balık**, **bıldır**, **boyunduruk**, **buē-/buy-**, **çakır**, **çap**, **çap**, **çepiş/çepiç**, **emig/emigdaş/emcek**, **etlen-**, **ırga-/ ırgala-/ırgan-**, **körüse-/ göresle-/köresle-**, **sorıt-/sorut-**, **taz/ tazgır-/dazlak**, **tomur-/ tomruk/domruk**, **tor/torgur-/tora**, **töş/ töş/döş**, **tüjür/ tüngür**, **ugrag/ uğrak**, **ürkme/ırkme/ırkil-**, **üvez/üveza**, **yagız/ yağız**, **yaguk/yakın**, **yaxşı/yağşi**, **yazı**, **yenik/yeğnik/yeğniltmek**, **yırak/yirak**, **yit-**

4- DLT ve TYA'da ortaklaşa bulunan fakat anlam ayrımına sahip kelimeler: **arık:** ark, ırmak DLT, **ark(bağlak, bent, hark, su kanalı):** 1. Su değirmenlerinde suyu değirmene götüren su yolu, kanal. 2. Suyu içinden akıtmak için yapılan açık oluk TYA; **bala:** kuş yavrusu; genel olarak hayvanların yavrusu DLT, **balak:** Ayı yavrusu, manda yavrusu TYA; **baij-:** ağlayış, ağlama sesi DLT, **bangırmak/bankır-:** Bağırmak, öfkelenerek yüksek sesle bağırıp çağırma. TYA **bangır bangır bağır-:** Büyükbaş hayvanların acıktıklarında yüksek sesle böğürmeleri TYA; **çapgut:** kaba yün lifi, kırıkt DLT, **çaput:** Eski bez, bez parçası TYA; **çat-:** (oğlağı kuzuya) katmak DLT, **çat:** İki yolun ya da akarsuyun birleştiği yer TYA; **çokra-:** yiyeceklerin kaynaması; çokrat-: suyu az; baharat ve taneleri çok yiyecekleri kaynatmak DLT, **çokra-:** Aşırı sıcaklığa bağlı olarak fazla güneş ışınına maruz kalmak ve fazla sıcaktan (mecazen) insanın beyninin kaynaması TYA; **iş tonlan-:** don giymek, elbiselenmek DLT; **iş toni:** İç giysisi TYA; **etik:** ayakkabı DLT, **hedik/hediy:** Kara batmamak için ayağa giyilen kar ayakkabısı TYA; **keleplen-:** “kelep” adı verilen bitkilerle örtülü DLT, **kelep ol-:** (Yılan) için kıvrılıp çöreklenme TYA; **örgüç:** kadının saç örgüsü ve saç öbeği DLT; **örege:** Toka TYA; **sirkelen-:** (çocuğun başı) sirkelenmek DLT, **sirke/sirkelenmek:** Başta, saçlı deride bulunan bit yumurtası TYA; **teril-:** (kavim vb.) toplanma; **tirnek:** halkın karar vermesi için toplanması DLT, **ternek/dernek:** toplantı, düğün. TYA; **tüle-:** tüy dökmek; **tülek:** dört ayaklı hayvanların tüylerini dökme vakti DLT, **tülek:** Tüyü dökmüş kuş ya da kümes hayvanı. TYA; **us:** hayrı şerden ayırmayı bilmek; **us bolmak:** hayrı şerden ayırmayı bilmek DLT, **isi/usu gitmek:** Baş dönmesi; açlığa bağlı baş dönmesi TYA; **yılkı:** büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar DLT, **yılkı:** At sürüsü, yaylada başıboş dolaşan hayvan sürüsü TYA; **yü-:** yıkamak **yun-:** yıkanmak DLT, **yuyuntu:** Bulaşık ve çamaşır suyu TYA

5- KB ve TYA'da ortaklaşa bulunan aynı anlama sahip kelimeler: **aksak**, **arı-/arıt-**, **başçı**, **çöküt-/ çökür-/ çökek**, **man-/inan-**, **işlik/eşluk et-**, **körün-**, **kurut**, **yarınlık**, **yigle-/ yeğle-**, **tayanç**

6- KB ve TYA'da ortaklaşa bulunan fakat anlam ayrımına sahip kelimeler: **ağruk**: mal, giysi, eşya KB, **ağırlık**: 1. Gelin eşyası 2. Ev eşyası 3. Yaylaya götürülen eşyalar TYA; **beliij**: korku, ürkme; **beliijle-**: korkmak, ürmek KB, **belinmemek**: Silkenerek kendine gelmek, irkilmek. TYA; **çıg**: memnuniyetsizlik, yüz ekşitme KB, **çıg**: Ahlaksız, yüz­süz kişi. TYA; **okşa-**: benzemek KB, **okşa**: Yakın, taraf, yön. TYA; **okşa-**: benzeme; **okşağ**: benzer KB, **okşa**: Yakın, taraf, yön. TYA; **kölük**: yük hayvanı KB, **kölük**: Boynuzu kırık veya boynuzsuz hayvan. TYA; **yir-**: yermek, hakir görmek, beğenmemek; **yirgür-**: nefret ettirmek; **yirin-**: iğrenmek KB, **yerinmek**: Gücenmek, imrenmek, gıpta etmek TYA

Kısaltmalar

DLT: Dîvânü Lügâti't-Türk

DS: Derleme Sözlüğü

KB: Kutadgu Bilig

TAİSD: Trabzon/Tonya Ağızları Örneğinde İşlevsel Bir Ağız Sözlüğü Oluşturma Denemesi

TÇA: Trabzon Çepni Ağzı

TYA: Trabzon ve Yöresi Ağızları

YKD: Yazarın Kendi Derlemesi

Yazarların katkı düzeyleri:	Tek yazar: %100.
Etik komite onayı:	Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.
Finansal Destek:	Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çıkar çatışması:	Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akar, A. (2003). Muğla'da ağız tabakalaşması, *Milli Folklor*, 60. Sayı, Kış.
- Aksan, D. (1976). Eski Türk dilinin yaşıyla ilgili yeni araştırmalar. *Türk Dili Yıllığı-Belleten*, TDK.
- Arat, R. R. (1979). (neşre hazırlayanlar Kemal Eraslan, O.F. Sertkaya, N. Yüce), *Kutadgu Bilig III İndeks*. TKAE.
- Bloomfield, L. (1984). *Language, Chicago and London*. The University of Chicago Press.
- Coşar, A. M. (2015). Bir kimlik işaretleyicisi olarak dil ve Trabzon ağızlarında arkaik hususiyetler. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 2015, 1/1 s.241-253.
- Coşar, A. M. (2018). Tonya ağızı söz varlığı üzerine bir değerlendirme, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Bahar, s. 85-96.
- Dadabayev, H. (2022). XI.-XII. yüzyıllar eski Türk dili söz varlığının Divânü Lugâti't-Türk'teki ifadesi, *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz/Sayı 102.
- Demir, N. (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağızları (3 Cilt)*. Gazi Kitabevi.

- Derleme Sözlüğü (2016). TDK.
- Durukoğlu, G. (2022). *Dîvânü Lügati't-Türk'e Göre 11. Yüzyıl Türk Dili Grameri*. TDK.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud Divanu Lügati't-Türk. Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. TDK.
- Ercilasun, A. B. (2017). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Erten, İ. (2020). *Trabzon Çepni ağızı (ses bilgisi-sözlük-metin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Günaydın, M. (2018). *Trabzon/Tonya ağızları örneğinde işlevsel bir ağız sözlüğü oluşturma denemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Gürer, G. (2007). Kutadgu bilig'in dilinde lehçelerin özellikleri: "denk çiftler". *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2.
- Karaağaç, G. (2017). *Türkçe Üzerine Yazılar*, Akçağ Yayınları
- Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. TDK.
- Karataş, A. (2023). Kutadgu bilig'de yer alan çok anlamlı isimlerin eş zamanlı anlam bilimi bakımından değerlendirilmesi. *International Journal of Turkish Academic Studies, TURAS*, C.4, S.1, s. 90-119.
- Kıldıroğlu, M. (2022). *Kırgızlar ve Kıpçaklar*. TTK.
- Korkmaz, Z. (2008). Doğu Karadeniz ağızlarının Türkiye Türkçesi ağızla arasındaki yeri. *Türk Dili Dergisi*, TDK.
- Şen, S. (2023). *Etimolojinin İzinde Kelimeden Kültüre Seyahatler*, Ötüken Dil Araştırmaları.
- Tellioğlu, İ. (2007). Doğu Karadeniz bölgesinin Türk yurdu haline gelmesi hakkında bir değerlendirme. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2.
- Ölmez, M. (2009). Kutadgu Bilig'in söz varlığı ve adakşu "birlikte, beraber, yan yana" üzerine. *Doğumunun 990. yılında Yusuf Has Hacib ve eseri Kutadgu Bilig Bildiriler*, TDK.
- Öztekten, Ö. (2004). Türkçenin Dünya Dillerine Etkisine Genel Bakış, *V. Lefke Edebiyat Buluşması- Türkçenin Dünya Dillerine Etkisi*.